

ПОДІЛЛЯ В РАДЯНСЬКИЙ ЧАС

Сергій Герасимчук, Віталій Григоришин

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА НА ПОДІЛЛІ В УМОВАХ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. У статті розглядаються особливості продовольчої політики радянської влади на Поділлі в період запровадження нової економічної політики. Простежено механізми переходу від продрозкладки до продподатку та роль організованої бідноти в його зборі. Звертається увага на репресивні методи, що фактично зберігалися попри проголошення економічних реформ. Особливу увагу приділено впливу голоду 1921–1923 рр. та диференційованому підходу до оподаткування селянських господарств. Проаналізовано соціально-економічні наслідки цієї політики для села.

Ключові слова: Поділля, нова економічна політика, продрозкладка, продподаток, організована біднота, голод 1921–1923 рр., продовольча політика.

Serhiy Gerasymchuk, Vitaliy Grygoryshyn

FOOD SECURITY IN PODILLA IN THE CONDITIONS OF THE NEW ECONOMIC POLICY

Abstract. The article examines the features of the food policy of the Soviet authorities in Podillia during the period of the introduction of the new economic policy. The mechanisms of the transition from food distribution to food tax and the role of the organized poor in its collection are traced. Attention is drawn to the repressive methods that actually persisted despite the proclamation of economic reforms. Special attention is paid to the impact of the famine of 1921–1923 and the differentiated approach to taxation of peasant farms. The socio-economic consequences of this policy for the village are analyzed.

Keywords: Podillia, new economic policy, food distribution, food tax, organized poor, famine of 1921–1923, food policy.

Попри офіційне проголошення більшовиками нової економічної політики на Х з'їзді РКП(б) у березні 1921 р., продрозкладка в Україні зберігалася й надалі. Для восьми губерній, серед яких була і Подільська, її розміри скоротили лише приблизно на 20 %. На Поділлі вилучення продовольства за старою схемою тривало до 5 серпня 1921 р., після чого почався перехід до авансованого продподатку — у середньому по 3–4 пуди зерна з десятини [1, с. 17]. Повноцінна організація його збору в усіх повітах розпочалася лише у вересні. Для

активізації кампанії влада провела «Десятиденник зі збору продподатку» (9–19 жовтня). До губернії відрядили голову ВУЦВК Григорія Петровського, щоб координувати процес [2, с. 15].

Оскільки планові показники хлібозаготівлі не відповідали реальним можливостям селян, радянська влада фактично зберегла старі, розкладкові методи. Хоча податок подавався як економічний, на практиці вилучення продовольства здійснювалося силовими способами. У грудні 1921 р. Подільський опродкомгуб визнав у таємній телеграмі Наркомзему: «Продподаток збирається відкритою силою: війська оточують село і перевіряють кожен двір» [3, арк. 16]. Для боротьби з неплатниками залучали виїзні сесії Ревтрибуналу [1, с. 18].

Поширеною формою опору селян стало приховування оброблюваних земель, що дозволяло зменшити розмір податку. За офіційними підрахунками, у 1921 р. на Поділлі приховали близько 25 % орних угідь [2, с. 19]. Виявлення таких площ доручили комітетам незаможників. Згідно з наказом від 4 листопада 1921 р., вони мали сприяти податковим органам, а їхніх представників включали до спеціальних комісій з перевірки землекористування. Як винагороду комнезамівцям передавали у користування виявлені приховані ділянки [4, с. 151].

Крім того, на організації КНС покладалася відповідальність за своєчасну сплату продподатку в селах. Відповідно до наказу Подільського опродкомгубу, голови сільських комнезамів відповідали нарівні з головами сільрад. За порушення вимог передбачалися арешти та розгляд справ у ревтрибуналі [5, арк. 19]. Якщо комнезами не підтримували збір податку, їх позбавляли продовольчої та насіннєвої допомоги [6, с. 52]. А тих членів організацій, які самі не сплачували податок або робили це із запізненням, виключали при перереєстрації [7, арк. 56].

У результаті активної роботи комнезамів у 1921 р. більшовицька влада вилучила з Поділля значні обсяги продовольства: понад 3400 вагонів зерна, 242 вагони фуражу, 23 вагони картоплі та 26 вагонів худоби. Однак це становило лише приблизно 60 % від запланованого обсягу [4, с. 164].

Значно вплинув на податкову кампанію голод 1921–1923 рр., спричинений посухою, післявоєнною розрухою та політикою вилучення зерна. Найбільше він охопив Поволжя, Північний Кавказ і південні губернії України. Якщо тяжке становище українських селян влада ігнорувала, то голод у Росії став підставою для ще інтенсивнішого вивезення продовольства з України. Хліб за розпорядженням центру продовжували вивозити навіть із посушливих районів Поділля.

Щоб забезпечити виконання планів з більш урожайних правобережних регіонів, у листопаді 1921 р. ЦК КП(б)У направив групу з 60 осіб на чолі з Дмитром Мануїльським для організаційної та політичної роботи [8, с. 35]. За період з 27 листопада 1921 р. до 3 травня 1922 р. з Поділля було відправлено до Росії близько 6 млн

пудів зерна, понад 4 млн пудів фуражу, майже 2 млн пудів круп, понад 900 тис. пудів картоплі, а також овочі, м'ясо, сало, птицю, худобу й інші продукти [9, с. 14].

Подальші продподаткові кампанії відрізнялися вдосконаленням механізмом збору. 11 квітня 1922 р. уряд УСРР ухвалив декрет про єдиний натурподаток на сільськогосподарську продукцію, а вже у травні 1923 р. було запроваджено єдиний грошовий податок. Він поширювався на всю приватну землю, придатну для обробітку, що спрощувало облік і контроль.

Одночасно влада застосовувала диференційований підхід. Згідно з постановою ЦВК та РНК СРСР від 24 серпня 1923 р., господарства без худоби з наділом менше 0,75 десятини на чоловіка звільнялися від податку [10, с. 90]. У Вінницькій окрузі це означало повне звільнення 16,5 тис. господарств і пільги для ще 50 тис. [11, с. 51]. Таким чином, радянська влада зміцнювала підтримку серед бідноти, готуючи ґрунт для майбутніх змін на селі.

Втім, надмірна адміністративність методів не залишилася непоміченою. У травні 1923 р. комісії ЦК КП(б)У та Раднаркому, очолювані Григорієм Петровським і Миколою Скрипником, визнали дії місцевих органів неправомірними. Вони засудили незаконні збори та податки, а діяльність комнезамів охарактеризували як продовження військово-комуністичних практик [12, арк. 484].

У червні 1923 р. ЦК КП(б)У ухвалив рішення про припинення використання КНС як інституту для збору податків [13, арк. 18]. Надалі цю функцію передали сільським радам, хоча комнезамівці й надалі брали участь у визначенні прибутковості господарств.

Поступове звільнення незаможних селян від податків супроводжувалося зростанням податкового тиску на заможні господарства, які втрачали можливість нарощувати виробництво. Зникнення великих підприємницьких господарств призвело до скорочення надлишків зерна, що обмежувало експортні можливості та внутрішнє постачання продовольства. Це особливо проявилось в період розгортання промислового будівництва, коли зріс попит на продукцію села.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Отчёт губисполкома Подолии (1920–1921 гг.). Винница: 1 Гостипография, 1922.
2. Стенографический отчёт 2-го губернского съезда Советов Подолии. 3–5 декабря 1921 г. Винница: Информстат отдела управления Подольск. губисполкома.
3. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 3, спр. 57.
4. Хозяйственное строительство Подолии. Отчёт губэкономсовещания украинскому экономическому совету (август–декабрь 1921 г.). Винница: Губернское изд-во, 1922.
5. ДАВіО., ф. Р-2041, оп. 1, спр. 287.

6. Голод 1921–1923 рр. в Україні: Збірник документів і матеріалів. Київ: Наукова думка, 1993.
7. ЦДАВО України. Ф. 257, оп. 1, спр. 62.
8. Хорошун Б. І. Від голоду до голоду: комуно-радянська продовольча політика в Україні в 20–30 роках XX ст.. Київ: Інститут історії України НАН України, 1998.
9. Шульга І. Г. Голод на Поділлі. Вінниця: Подільський край, 2000.
10. Денисовець П. М., Єрмак О. П. Податкова політика Радянської держави щодо селянства України в 1921–1929 рр. // Український історичний журнал. 1982. № 6. С. 88–96.
11. Іванова О. Роль комітетів незаможних селян Поділля в господарському будівництві (1921–1925 рр.) // В кн. З історії радянської Вінниччини. Вінниця: обл. книжк. вид-во, 1960. С. 49–61.
12. ДАВіО., ф. Р-925, оп. 8, спр. 27.
13. ДАВіО., ф. П-1, оп. 1, спр. 380.

Анастасія Рога

ОРГАНІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЗАТРИМАНИХ У БУПРАХ ВІННИЦІ (1925–1929)

Анотація. Досліджено організацію роботи юридичних консультацій при вінницьких БУПРАХ № 2 та № 5 упродовж 1925–1929 рр., від початку індивідуальної адвокатської допомоги до переходу до колективного обслуговування. Проаналізовано, хто мав право на звернення та види найбільш поширених запитів; особливу увагу приділено недолікам роботи консультації.

Ключові слова: юридична консультація, радянська юстиція, адвокат, адвокатура, колегія захисників, БУПР.

Anastasia Roga

THE ORGANIZATION OF LEGAL SERVICES FOR DETAINEES IN THE VINNYTSIA BUPR (1925–1929)

Abstract. The article describes how legal aid was provided in the Soviet Ukraine between 1925 and 1929, using the example of consultations that took place in Vinnytsia at places of deprivation of liberty. It analyses who had the right to apply and the types of most common requests; particular attention is paid to the shortcomings of the consultation process.

Key words: legal consultations, Soviet justice, human rights activity, collegium of defenders, advocacy, BUPR.

Прихід більшовиків до влади на українських теренах приніс із собою докорінну зміну суспільно-політичного життя суспільства,